

Richard J. Crampton, *Balkan posle Drugog svetskog rata*, naslov originala: *The Balkans since The Second World War*, Pearson Education Limited 2002, prevela sa engleskog Ksenija Todorović, Clio, Beograd 2003, 510.

Svjedoci smo da savremena svjetska historiografija veliku pažnju poklanja prostoru Balkana. Poslije brojnih knjiga stranih autora o općoj povijesti Balkana, od kojih su neke prevedene i na južnoslavenske jezike, Ričard Dž. Krempton u knjizi *Balkan posle Drugog svetskog rata* predstavlja politička i ekonomska dešavanja na ovom prostoru u drugoj polovici 20. stoljeća, ne pridržavajući se principa historijske distance nego usmjeravajući našu pažnju i na najnovije događaje.

Knjiga je podjeljena na tri hronološke cijeline, sadrži dvadeset poglavlja i veliki broj potpoglavlja.

Prva cijelina (15-155) obuhvata prvo poslijeratno razdoblje (od 1944. do 1948. godine). Najistaknutije mjesto autor posvećuje Jugoslaviji zbog njenog ogromnog utjecaja na cjelokupan prostor. Krempton analizira dešavanja u ratu i uspon komunističke partije na vlast koju, po njegovom mišljenju, komunisti stižu surovim obračunavanjem sa četnicima Draže Mihailovića, a i svih drugim suparničkim pokretima. Stupanjem na vlast 1945. godine komunisti su uspjeli preuzeti upravu u cijeloj zemlji i nisu dopustili djelovanje ostalim političkim strankama, osim onim uključenim u Narodni front. Period poslije rata je doba uspostavljanja veza sa drugim socijalističkim zamljama. Te veze će biti prekinute sukobom Staljina i Tita. Po autoru, pored neslaganja oko federacije Jugoslavije i Bugarske i Balkanskog saveza jedan od osnovnih razloga izbacivanja Jugoslavije iz Kominforma je kritički i nekontrolirani neprijateljski stav Jugoslavije prema Zapadu. Pažljivijim čitanjem ovog poglavlja može nam se učiniti da autor nije računao na ugled koji je Komunistička partija svojim djelovanjem u ratu uživala bar kod jednog dijela stanovništva Jugoslavije.

Poslije pregleda dešavanja u Jugoslaviji data je slika promjena u drugim balkanskim državama. Albanija je zamlja na koju je Jugoslavija imala najveći utjecaj pa se uviđa velika sličnost organizacije komunističke partije, njen dolazak na vlast i političke i privredne raforme u ovom periodu. Međutim, pored naočigled dobrih odnosa, pomoći koju je Jugoslavija slala Albaniji, Albanci su odlučili jače se osloniti na Sovjetski Savez konfrontirajući se sa Jugoslavijom.

Komunistička partija u Bugarskoj u sklopu Otadžbinskog fronta značajniju ulogu dobiva uz pomoć Crvene armije jer je Bugarska pristupila Trojnom paktu u mar-

tu 1941. godine. Sukob komunističke partije, tzv. Bugarske radničke partije i *agraraca* bio je obilježje izbora 1945. i 1946. godine koji su bili put uspjeha komunista kojem je kao rezultat bio usvajanje ustava 1947. godine i proglašenje Bugarske *Narodnom republikom*.

Rumunija, kao i Bugarska, stupila je u savez Centralnih sila. Razvoj ratnih događanja uslovit će velike promjene u Rumuniji početkom 1944. godine kada će biti potpisano primirje, vojska prelazi na stranu Crvene armije, što velikom brzinom snaži komunističku partiju koja je do tada bila najslabija organizacija ovog usmjerenja na Balkanu. Komunističkoj partiji u sukobu sa Narodnom seljačkom strankom i Socijaldemokratskom partijom u sklopu vlada generala Konstantina Sanateskua i generala Nikolae Radeskua, direktno je pomogao Sovjetski Savez podsticanjem kriza u zemlji kako bi se organi vlasti prikazali nesposobnim da uvedu red čime bi se otvorila vrata da na vlast dođu oni koji mogu taj red uvesti – tj. komunisti uz sovjetsku pomoć. Autor detaljno analizira ove sukobe, nemire u zemlji, izbore, rad vlade Petra Groze, djelatnost kralja i ulogu Velike Britanije, SAD-a i Sovjetskog Saveza u tim dešavanjima. Abdikacija kralja Mihaila u decembru 1945. godine otvorila je put pobjede komunističkog Narodnog demokratskog fronta koji je Rumuniju proglasio Narodnim republikom i čvrsto je uklopio u sovjetski blok.

Sudbina Grčke u mnogo čemu se razlikuje od ratnih dešavanja u drugim balkanskim državama. Tokom čitavog rata se osjećao presudan utjecaj Velike Britanije, koja budno pratila sukobe dvije najznačajnije organizacije u Grčkoj: EDES-e kao republikanske i ELAS-a / EAM kao komunističke organizacije. Iako navodi težnje i zahtjeve grčkih komunista koji imaju za cilj političku stabilnost, autor kao da ne vjeruje u iskrenost tih težnji navodeći da su glavnu podršku imali kod omladine koja je po prirodi naivna i jedina koja je u tom trenutku mogla vjerovati da će im bolji život i slobodu donijeti komunistički sistem. Građanski rat, koji je trajao sve do 1949. godine, bio je poguban za cijelu zemlju, a velika pomoć Britanije i SAD-a odlučiće rat u korist nekomunističkih snaga.

U drugom dijelu knjige autor analizira dešavanja u pomenutim državama u mnogo dužem periodu, u periodu hladnog rata 1948. do 1989. godine. I ovaj dio započinje uvodom u kojem su komparatističkim pristupom date osnovne naznake dešavanja u pojedinim državama.

Jugoslavija i ovaj put ima posebno mjesto. Autor detaljno piše o dešavanjima u zemlji, odvajanju od Sovjetskog Saveza, traženju sopstvenog puta, privrednim reformama, provedbi ustava, ravnoteži između sovjetskog i zapadnog bloka, ali i sukobima centralističkih i federalističkih domaćih struja. Fenomen jugoslavenstva, nacionalizacija privrede, radničko samoupravljanje odvijalo se pod čvrstom rukom Tita i nekolicine saradnika i autor smatra da je takva politika slobodnog strijelca upravo i odgovarala Sovjetima koji bi *da Tito nije postojao sami bi ga izmislili*. Dešavanja

na Kosovu krajem šezdesetih, Hrvatsko proljeće 1968-1971. i čistke koje su uslijedile (1971-1976) u samoj partiji i državnom aparatu dokazali su da, pored nezadovoljstva rezultatima privredne reforme, nacionalno tj. etničko pitanje ima ogroman značaj. Ekonomsku krizu nakon Titove smrti vjerno je pratilo jačanje nacionalizma koje će na osoben način doprinijeti padu komunizma i u isto vrijeme raspadu federalne države.

Na osnovu spoljnje politike tj. usmjerenja i oslonca Albanija u ovom dugom razdoblju prolazi kroz tri perioda: Sovjetski period 1948-1961. godine, Kineski period 1961-1978. godine i period izolacije. Promjene spoljnopolitičkog kursa u potrazi za osloncem koje su pratili siromaštvo i nezadovoljstvo u zemlji, prema autorovom mišljenju, albanski režim pretvorilo je u najokrutniji u Evropi.

Sukob Staljin-Tito praćen je u svim balkanskim državama i imao je različitog utjecaja, mada su sve komunističke države preispitivale članstvo komunističke partije koje se dijelilo na Trockiste, Titoiste i Staljiniste. Pored toga, kolektivizacija i nacionalizacija industrije su zajednička karakteristika svih balkanskih zemalja u kojima se provode čistke koje su, prema autorovom mišljenju, pogadale ustanove i pojedince u obliku smrti, egzila, slanja u ropstvo, prinudnog rada ili zatvorskih kazni. Provođene čistke nisu imale za cilj razvoj i jačanje partije već jačanje vodeće ličnosti.

Takva ličnost u Bugarskoj je bio Todor Živkov, koji je Bugarsku pretvorio u najdosljednijeg pratioca Sovjetskog Saveza i njegove politike. U cijelom tom periodu Bugarska se suočavala sa problemom statusa Roma, Makedonaca i Poljaka. Osamdesete godine su iznijele na vidjelo pogubnost oslanjanja na Sovjetski Savez i velika ekonomska kriza, nakon dolaska Gorbačova na vlast u Sovjetskom Savezu, pretvorila se u političku, a Živkov je bio primoran da podnese ostavku 1989. godine.

Ulogu neprikosnovenog vođe u Rumuniji imao je Georgij Doža. Međutim, Rumunija će biti prva zemlja koja će djelimično započeti sa destaljinizacijom još šezdesetih godina, koju će druge zemlje provoditi tek u drugoj polovini osamdesetih godina. Iako će i Nikolaj Čaušesku od 1965. godine voditi nacionalističku politiku odvajanja od Sovjetskog Saveza narednih četvrt stoljeća njegova politička djelatnost biće jednaka diktaturi zasnovanoj na nasilju, sukobima i nezadovoljstvu i završiće se jednako tragično.

Iako je uživala veliku političku i materijalnu pomoć SAD- a, Grčka će u ovom periodu prolaziti kroz faze stabilnosti i nestabilnosti unutar same zemlje, čemu će doprinijeti i stalne nesuglasice sa Turskom oko rješavanja kiparskog pitanja i Albanijom oko statusa grčke manjine.

Treći i najveći dio knjige posvećen je postkomunističkom Balkanu i dešavanjima devedesetih godina. Stotinu stranica knjige odnosi se na Jugoslaviju, jugoslavensku krizu, rat u Bosni i period poslije raspada Jugoslavije. Razbijanje jednopartij-

skog sistema imalo je za posljedicu raspad zemlje i ratne sukobe u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini a kasnije i na Kosovu. Autor dešavanja karakteriše kao rat pun cinizma, neiskrene saradnje i prijateljstva, demonizacije kulture i religije, najgorim oblikom genocida i urbicida. Govoreći o tome upućuje na nedovoljnu koordiniranost umiješanih svjetskih organizacija Evropske Unije, Ujedinjenih Nacija i NATO-a. U poglavlju *Jugoslavija i države nasljednice poslije 1992. godine* (368-407) pojedinačno su predstavljena detaljna dešavanja u zemljama nasljednicama i to sve do 2000. godine. Iznoseći političke činjenice Krempton pokušava uporediti dešavanja u postjugoslavenskim zemljama, ali nedovoljno naglašava složenost i značaj tranzicijskih procesa i njihovu međusobnu vezu.

Ovo desetljeće postkomunističkog perioda u Albaniji je obilježio sukob Socijalističke partije Albanije i Demokratske partije Albanije dok je zemlja bila stalno u ekonomskoj krizi i sporu sa Grčkom oko grčke manjine u Albaniji. Nemiri 1997. godine srušili su vladu Beriše i obrazovane međunarodne snage su raspoređene u Albaniji.

Autor naglašava da je Bugarska jedina zemlja koja se pravno obračunala sa komunističkim liderom, ali nasljednici komunističke partije i dalje uživaju značajnu političku ulogu. Različite političke igre i smjene na vlasti, nagle privredne promjene samo su još više vodile zemlju u ekonomsku krizu. Nova vlada izabrana 1997. godine na čelu sa Ivanom Kostovim uspjela je bar djelimično da stabilizira stanje u zemlji.

Kao i u Bugarskoj, Rumunija je u ovom periodu teško preživljavala period političke i privredne tranzicije za koju, prema autorovom mišljenju, brojne nestabilne stranke i premijeri nisu imali ni dovoljno znanja ni sigurnosti. U spoljnoj politici nakon 1996. godine osjeća se veća otvorenost, ali autor navodi poražavajući činjenicu da se 1999. godine u anketi javno mnjenje u procentu od 60% izjasnilo da je bolje živjelo u doba komunizma.

Grčka politika se u ovom periodu pokušavala prilagoditi promjenama koje su se desile u ostalim balkanskim republikama. Uživajući veliku pažnju Evropske Unije i SAD-a od kojih je, u cilju sprječavanja teže ekonomske krize, dobila novčane zajmove, Grčka se suočila sa pitanjem Makedonije kao države i priznavanja makedonske nacije, problema sa Albanijom, i također već starim sporom sa Turskom oko statusa Kipra. Pored toga što grčka javnost nije opravdavala NATO-ve operacije u Srbiji, zvanična grčka vlada ih je podržala, a istovremeno spoljnopolićka dešavanja polako se normaliziraju zahvaljujući unutrašnjoj ekonomskoj stabilizaciji.

Treće poglavlje završava epilogom u kojem autor, koristeći metodu sinteze, daje kratak pregled sudbine komunističkog režima ukazujući na njegove osnovne probleme, nedostatak političkog pluralizma, kriminal, pad nataliteta, masovnu emigraciju i narastajući destruktivni nacionalizam.

Čitajući autorovo detaljno izlaganje uviđa se razlika u redukcijama koje provode balkanski komunistički sistemi, koji su pogođeni inflacijama, ali ne opravdava zabranu upotrebe privatnih pisaćih mašina, usisivača i frižidera u Rumuniji. Represije su postojale, ali se takve nisu mogle zamisliti u Jugoslaviji.

Autor povezuje događaje koji naizgled nemaju dodirne tačke i na više mjesta u knjizi koristi brojčane podatke da bi dodatno obrazložio svoje stavove. Nešto slobodnijim stilom prezentira mnoštvo činjenica, mada bi neke podatke, posebno one koji se odnose na ratna dešavanja u Bosni i Hercegovini, trebalo provjeriti. Krempton pomalo zbunjuje terminima kao što su *dobrovoljno etničko čišćenje*, koristi izraz *muslimani*, *bosanska zavrzlama* i navodi netačan broj poginulih civila na sarajevskoj pijaci Markale u augustu 1995. godine. Ne pominje ratna dešavanja u Bosni i Hercegovini i promjene koje nastaju 1995. godine, rješenje ratnog sukoba podiže na visoki evropsko-politički nivo koji je, kako ističe, tek ratnim strahotama tokom 1995. godine bio natjeran da odlučno reaguje.

Na samom kraju knjige predstavljeno je devet mapa Balkana i pojedinačnih država. Potom slijedi impozantna bibliografija predstavljena na četrnaest stranica, koja se dijeli na opštu tj. literaturu koja se obnosi na cijeli prostor, i posebnu, koja se odnosi na pojedine balkanske zemlje. Autor je, uglavnom, koristio literaturu objavljenu zadnjih dvadeset godina u Velikoj Britaniji, ali i djela prevedena na engleski jezik čiji su autori naučnici iz balkanskih zemalja.

Ova značajna knjiga mnoštvom podataka nudi uvid u dešavanja velikog prostora u dugom vremenskom periodu. Iako se politička događanja u ovom periodu na Balkanu uglavnom vežu za uspon i pad komunističkih partija, autor je otvorio pitanja mnogih paralelnih procesa, ali i procesa koji su devedesetih godina bili tek u nastajanju. Stoga, cilj knjige nije da zaokruži cjelinu nego da iznese sopstveni uvid u najnovija dešavanja na Balkanu i bude predhodnica novim naučnim istraživanjima, a pitanja koja, i pored kratke vremenske distance, svojom ozbiljnošću se sama nameću historijskoj nauci. ■

Dženita Sarač